

De melankolske arkæologer og den autentiske fortid

Bo Jensen, arkæolog

Ny engelsk, arkæologisk litteratur afslører en dyb, melankolsk tvivl om arkæologiens anvendelighed. Vi har ikke importeret denne tvivl til Skandinavien. Det bør vi heller ikke. Selvtillidskrisen er uberettiget, og der er intet at vinde ved at give op på forhånd.

Der går et melankolsk spøgelse gennem arkæologien. Vore britiske kolleger længes efter de gode gamle dage, men forklarer samtidigt, at vi *intet* kan gøre for at genopleve dem. Det er ikke konstruktivt. I denne tekst skal jeg diagnosticere problemet, give to ganske forskellige britiske eksempler og argumentere for, at den melankolske arkæologi skjuler en teorifjendtlig dagsorden. Jeg skal også kort belyse fænomenets mildere, danske form.

Diagnosen

Nostalgi er en uopfyldelig længsel efter fortiden. Længslen er uopfyldelig, fordi den forstår tid og forandring som tab. Den antager at nutiden aldrig kan blive helt så god som fortiden. Nostalgiens mål er ikke at overvinde tabet, men at fejre det: jo større tab og sorg, jo mere kan nostalgikeren glæde sig over den forestillede, tabte perfektion.

Catriona Mortimer-Sandilands (2010) har opsummeret Freuds (tidlige) forklaring af nostalgi som projektion: nostalgikerne oplever et tab, som resten af samfundet fejrer som en forbedring. De overfører sorgen til et andet objekt, så de kan udtrykke sorg uden konflikt med samfundet. Det primære tab forbliver ubehandlet, og nostalgien bliver en permanent *melankoli*. Melankolikerne beskriver det erklærede tab som uerstatteligt, og derfor umuligt at behandle. Dermed undgår de at erkende at en behandling af det erklærede tab ikke ville påvirke den sorg, de føler over det primære tab.

Nostalgiens idé om det uerstattelige er tæt forbundet med idéer om *det autentiske*, sat lig det oprindelige, naturlige, spontane og gennemskuelige. Nostalgikere idealiserer fortiden som det autentisk oprindelige,

og roder den derfor sammen med idealer om det autentisk logiske, spontane, naturlige og uberørte. De forestiller sig en fortid uden moderne fremmedgørelse, befolket af hårdføre, ærlige, uskyldige, uspolerede mennesker, der levede i ægte natur. De privilegerer også den tænkt autentiske, spontane oplevelse af fortiden over den kritiske, og derfor fremmedgjorte, analytiske forståelse.

Eksempel 1: Insolls natur

Tim Insoll udvikler en ekstremt melankolsk arkæologi i sin *Archaeology: the conceptual challenge* (2007). Insolls udfordring er at forstå en fortid, der var helt anderledes end nutiden. Det er dog ikke en udfordring, han tager op. I stedet argumenterer han for at vi aldrig kan forstå fortiden. Den er uerstattelig og utilgængelig, tabt for altid.

Insoll insisterer på, at dette er et *nyt* problem: problemet er ikke kunstigt lys men *elektrisk* lys (s. 104), ikke rejserne men *bil*rejserne (s. 25f). Insoll antager et skarpt skel mellem én (dårlig) nutid og én (perfekt, ren) fortid, hvor han nostalgisk associerer fortiden med det autentiske og oplevede. Hans diskuterer skrift, ure, kalendere, med mere, men det mest sigende afsnit handler om naturen: “*To use England as an example again, ‘wild’ places have all but disappeared, and those that exist... have been much modified*” (s. 99). “*The ornamental gardens of the campus or housing estate are one stage removed by the window glass while we sit and write about Mesoamerica, Iron Age Africa or Mesolithic Europe...*” (s. 104). Insoll opgiver altså at forstå fortiden, fordi han er adskilt fra oplevelsen af autentisk vejr og natur af moderne, kunstige glasrunder og haver. Han forudsætter, at hele fortiden,

før biler og elektrisk lys, var ligesom den perfekt rene natur, der ikke længere findes i England.

Insoll forklarer aldrig, hvorfor det er så vigtigt *for arkæologer*, at opleve den uberørte natur. Det er sjældent et arkæologisk problem, at den jomfruelige natur er forstyrret af fx oldtidslevn. Tværtimod. Meget få af de befolkninger, vi studerer, nyindvandrede til helt uberørt natur. Allerede i neolitikum levede folk i kulturlandskaber. I middelalderen var selv glasruden kendt. Insoll overdriver altså fortidens anderledeshed. Han overdriver tilsvarende nutidens fremmedgørelse. Vi kan komme udenfor. Jeg læste bogen første gang under en decembergravning, og følte mig ikke isoleret nok fra vejret og naturen.

Insoll blander to adskilte projekter sammen: arkæologiens forsøg på at forstå fortiden, henholdsvis nostalgis længsel efter den autentiske oplevelse. Vi kan godt lære mere om fx et neolitisk kulturlandskab, uden at opleve ren, uberørt natur. Vi kan fx lave pollenanalyser i laboratorier med glasruder og kunstigt lys. Rekonstruktion, analyse og teknologi producerer ikke uskyldige, spontane oplevelser, men de virker. Når Insoll ser problemer frem for løsninger, skyldes det en urimelig, nostalgisk drøm om det naturlige og spontane. Når Insoll ser disse problemer som uoverkommelige for alle arkæologer bygger det på karikaturer. Der er flere muligheder, end Insoll indrømmer.

Den skjulte dagsorden

Jeg læser Insolls tekst som en projektion, der manifesterer en uacceptabel sorg som mere acceptabel nostalgi over et andet tab. Sorgens uacceptable objekt bliver synligt i Insolls angreb på "postmodernisterne". Disse angreb er hverken sammenhængende eller relevante for hans erklærede projekt om at forstå fortiden. De afslører en skjult dagsorden.

Det er ikke klart, hvem Insoll betragter som postmodernister. Hans mest udtalte kritik er, at "*deconstruction takes place without reconstruction*" (s. 14). Det viser en bekymrende misforståelse: dekonstruktion er ikke det modsatte af rekonstruktion. Dekonstruktionen er en afsløring af de udtalte metafysiske antagelser, der ligger bag analytiske begreber uden ny *tilsløring*. Et godt

eksempel er Derridas (1997 [1974], 101ff) dekonstruktion af Lévi-Strauss' beskrivelse af skriftløse, brasilianske indianere. Derrida afslører, at næsten alle de påståede forskelle mellem skrift-folk og skriftløse folk er misforståelser. Indianerne har faktisk fælles social erindring, historie, magtstruktur og autoritet baseret på historien, ligesom antropologen. Det eneste, de skriftløse ikke har, er skrift. Dekonstruktionen afslører den udtalte metafysiske antagelse, at kun skrift medfører erindring, orden og hierarki, og at skriftløshed er autentisk, naturlig uskyld. Den afslører Lévi-Strauss' fordom om fremmedgørende skrift, en fordom Insoll deler. På samme måde kan dekonstruktion dele andre store problemer i mindre dele, der kan løses: hvis problemet ikke er hele nutiden men bare glasruderne, kan det løses med en tur udenfor.

Insolls kritik af dekonstruktionen er ikke nogen hjælp til at forstå fortiden. I stedet må den ses som et angreb på teori som sådan. Samme holdning ses i Insolls strategiske brug af andre teorier: han accepterer fx marxisten Terry Eagletons autoritet imod postmodernismen (s. 113), men tilkender aldrig Eagleton autoritet i forhold til at løse problemet. Hvis marxisme er løsningen, er problemet ikke jo uløseligt.

Insolls uløselige problem er ikke, at vi må leve med kulturlandskaber og bygninger *ligesom* mange af fortidens mennesker. Hans uløselige problem er at alle teoretiske positioner kan kritiseres. Insoll vil gerne både være teoretiker og ikke være teoretiker. Han vil gerne bruge marxisme til at kritisere andre, men ikke selv risikere kritik som marxist. Insoll sørger over tabet af den uimodsagte autoritet, nogle professorer havde før postmodernismen. Hans længsel efter professorvældet er socialt uacceptabel, så han projicerer den over på et andet, tilsyneladende mere acceptabelt objekt, den autentiske oplevelse fortiden. Han beskriver dette projekt som umuligt, og undgår derved at indrømme dets faktiske irrelevans.

Eksempel 2: Hurcombes ordentlige ting

Der er ekkoer af samme nostalgi i Linda Hurcombes (2007) langt mere vellykkede bog *Archaeological artefacts as material culture*. Hurcombe søger en bedre forståelse af genstandene gennem eksperimentalarkæologi og etnografiske studier. Det

gør hun klart og produktivt. Melankolien sniger sig derimod ind i afsnittet *Experiencing materials in the modern world*. Hurcombe forklarer aldrig, hvorfor det er vigtigt at opleve materialerne, men beskriver to problemer: for det første forstod fortidens mennesker materialerne bedre, fordi de havde flere erfaringer: *“Even in school metal-working classes, it is the finished materials that are worked: these are not produced from ores... A modern person rarely processes materials with heat any more, except with cooking, and even here, practical skills can be in decline... Likewise with baskets... of split cane ... imported from East Asia, even though the latter is alien to temperate climates... Modern people do not understand the use of a basket as an everyday container, because we have plastic bags”*; for det andet forstår vi farver dårligere, fordi vi har flere erfaringer: *“we have trouble perceiving the subtle colours and textual patterns in the material culture of the past, in the way that ancient people would have perceived them, because we are blinded by present day expectations”* (s. 113ff).

Der er flere problemer med denne argumentation: De to eksempler modsiger hinanden. Hvis fortidens mennesker forstod materialer bedre, fordi de arbejdede mere med dem, burde nutidens mennesker forstå farver bedre, fordi vi arbejder mere med dem. Hurcombes selvmodsigelse afslører en uudtalt metafysisk antagelse om, at alle oplevelser i nutiden er værdiløse og uautentiske. Problemet bliver kun uløseligt, fordi Hurcombe nægter moderne erfaring værdi.

Hurcombe overdriber fortidens farveløshed: folk levede reelt i farverige naturlige omgivelser (nostalgiens usprøjtede, blomstrende enge) og brugte kunstigt påførte farver på fx hulemalerier, cirkusbægre og mayatempler.

Hurcombe overdriber også, som Insoll, kontrasten mellem fortid og nutid. Nok udvikler erfarne håndværkere deres materialeforståelse, men der er også erfarne håndværkere i nutiden. Arkæologer kan tale med dem, hvis vi accepterer, at også moderne erfaring er værdifuld. Også i fortiden var der mennesker, der ikke var håndværkere, og råmaterialer, der ikke var lokale (jernalderens silke, fx).

Hurcombes pessimisme på dette ene felt må overraske. Hun fremhæver ellers, at vi *kan* forstå fortiden gennem etnografiske paralleller og eksperimentalarkæologi. Hendes tvivl giver kun mening ud fra en uudtalt, nostalgisk antagelse af, at spontane oplevelser er særligt autentiske og uskyldige, og derfor umulige i nutiden.

Hurcombe er langt mindre melankolsk og mindre teoretisk giftig end Insoll, men hun deler hans afsmag mod ”postmodernisme”. Det ses i starten af bogen, hvor hun lover at dekonstruere en museumsudstilling uden ”postmoderne eksistensiel angst” (s. 30). Hun viser at en museumsudstilling består af flere dele, valgt ud fra fx funktion og æstetik. Det har intet med dekonstruktion at gøre. Hurcombe afslører ingen metafysiske antagelser. ”Dekonstruktion” uden teori svarer til ”arkæologisk udgravning” uden huller i jorden og opmålinger. Det er falsk markedsføring. Hurcombe importerer misvisende det postmoderne begreb ”dekonstruktion”, selvom hun vil undgå postmodernisme, og selvom der findes et andet ord, ”analyse”, der bedre beskriver det, hun faktisk gør. Jeg læser dette derhen, at Hurcombe på en gang vil skrive indenfor den teoretiske debat, med ord som ”dekonstruktion”, og samtidigt vil skrive uden for den og undgå ”postmoderne eksistensiel angst”. Som Insoll forsøger hun at lukke teoridebatten ved på en gang at være og ikke være teoretiker. Som Insoll maskerer hun dette uacceptable projekt som en nostalgisk drøm om direkte oplevelse.

Eksempel 3 og 4: nostalgi på dansk

Nostalgien tager andre, mildere former på dansk. Jørgen Jensens *Danmarks Oldtid* (2003) er spækket med malende landskabsbeskrivelser, fx af den præboreale urskov før de første mennesker: *”Store fladvandede søer fangede lyset fra den høje himmel... Til de store vådområder knyttede der sig naturligvis et rigt fugleliv. I det tidlige forår kunne man høre vibens skrig overalt i landskabet. Om sommeren så man traner spankulere rundt i søernes lave vand. Og oppe på himlen kredsede rovfugle i store rolige cirkler...”* (s. 88). Rent arkæologisk er det næppe relevant at rekonstruere et landskab, mennesker aldrig oplevede, eller at projicere en æstetik, der er så kraftigt påvirket af kunst efter år

1500, ned på fortiden. Jensens landskabstema handler da heller ikke om skønhed i fortiden men om skønhed for nutiden. Arbejdet er erklæret nostalgisk og nutidig, baseret på en tro på, at fortidens landskab er interessant, *fordi det uundgåeligt går tabt: ”I dag er det danske landskab atter under forvandling... Vi er i færd med at skabe et nyt landskab, der har sin egen skønhed og sit eget store udsyn, og som uden grænser leder direkte ned til det europæiske kontinent – og vi er ved at lære at se på det landskab på en ny måde”* (s. 14). Modsat Insoll er Jensen imidlertid ikke lammet af melankoli. Han tror på, at arkæologien kan rekonstruere de landskaber, og besvare den længsel, han beskriver. Her er ingen skjult dagsorden.

I en helt anderledes tekst har Klavs Randsborg (2010) retorisk sat sig i fremtidens sted med en ironisk nostalgi efter nutidens traditionelle Afrika. Retorisk gør han Afrikas nutid til fremtidens fortid og arkæologi. Randsborgs nostalgi er ironisk, men også reel: han antager, at fremtidens Afrika helt vil miste sit særpræg. Nyere antropologi tyder på, at den frygt er ubegrundet. De gamle kolonier og protektorater huser i dag kreoliserede kulturer, der er lige så eksotiske, som fortidens. Paradeeksemplet

er den iranske islamiske revolution i 1979, hvis propagandakassettebånd ikke resulterede i et nyt Amerika. Et andet eksempel findes hos Gaa-folket i Ghana: deres nye tradition for ligkister formet som flyvemaskiner, fisk, biler, fugle og fiskerbåde er arkæologisk lige så interessant som de gamle kongeritualer, Randsborg beskriver. Den nostalgi, Randsborg parodierer, er selvfølgelig også politisk: arkæologiens interesse i fortiden bør ikke undskylde længsel efter kolonitidens elendighed. Interessen for tradition bør ikke blokere for udvikling.

De danske, nostalgiske arkæologer er langt mindre teorifjendtlige end de engelsksprogede. Det er der god grund til: teori spiller en langt mindre rolle her.

Konklusion

Den melankolske arkæologi er uproduktiv i sin ensidigt negative kritik og sin kroniske selvtilidskrise; den er anti-empirisk i sin foragt for de data og metoder, vi har; og dens abstrakte pessimisme er løsrevet fra alle konkrete projekter. Nogle aspekter af livet i nogle perioder af fortiden er faktisk forståelige. Vi kan indsamle bedre data, og dekonstruere vore egne fordomme. Arkæologi er ikke umulig, så længe vi ikke gør projektet umuligt for os selv.

[Fagfællebedømt artikel]

Litteratur

Derrida, J. 1997 [1974]: *Of Grammatology*. John Hopkins, Baltimore.

Hurcombe, L. 2007: *Archaeological artefacts as material culture*. Routledge, Taylor & Francis, London & New York.

Insoll, T. 2007: *Archaeology: the conceptual challenge*. Duckworth, London.

Jensen, J. 2001: *Danmarks oldtid 1: Stenalderen*. Gyldendal, København.

Mortimer-Sandilands, C. 2010: Melancholy natures, queer ecologies i C. Mortimer-Sandilands & B. Erickson (red.): *Queer ecologies: sex, nature, politics, desire*. Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis.

Randsborg, K. 2010: *Tidsmaskiner*. upubliceret manuskript til oplæg på konferencen 14 ting vi ikke ved om fortiden. Moesgård, 2010.